

Comandor (rtg) Gheorghe VARTIC

ARHIEREUL NARCIS CREȚULESCU, UN ÎMPĂTIMIT IUBITOR AL ISTORIEI

Cine se încumetă, astăzi, să scrie o istorie completă și veridică a Mănăstirilor Neamț și Secu nu poate să eludeze truda a doi duhovnici cărturari ai vremii lor – ieromonahul apoi ieroschimonahul Andronic Popovici și arhiereul Narcis Crețulescu. Primul, trăitor între anii 1820-1893, autor al unei uriașe cronici în mai multe volume care înșiră viața și faptele stareților și sfinților ocrotitori ai acestor vechi lăcașuri de rugăciune, de la întemeierea lor până la 1867. Cel de al doilea, un împătimit iubitor al istoriei, copist și tălmăci a numeroase inscripții și manuscrise, înregistrator conștiincios al evenimentelor la care a fost martor, dar și autor al monografiilor unor mănăstiri din ținuturile Neamțului, Sucevei sau Dorohoiului. Meritul lui Narcis este că a lărgit aria investigațiilor predecesorului său și a continuat cronică începută de acesta aducând-o până la începutul veacului al XX-lea. Prin osârdia lui Narcis Crețulescu, tomurile duhovnicului Andronic au fost copiate și completate cu informații rezultate din cercetarea altor surse sau cu fapte trăite de dânsul, astfel încât astăzi ele alcătuiesc zece volume de manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei Române. Mihail Sadoveanu îl descrie ca având „un suflet de cronicar naiv și simplu. Era și puțin poet. La însemnările răzlețe, la hrisoavele scăpate de prădăciuni și focuri, el adăogise dragostea lui și, mai mult, din nemărginita lui dragoste decât din documente alcătuiuse el un trecut viu de cinst și slavă”².

Nicolae Crețulescu pe numele său de mirean, născut la 3 decembrie 1835, a fost unicul fiu al preotului Ioan și al presviteriei Catinca din satul Costești, Ținutul Botoșanilor. Familia și apoi școala bisericească din Mănăstirea Gorovei i-au fost primele călăuze în învățarea cititului, a scrierii și a muzicii psaltice. Decesul prematur al părinților săi, când copilul abia împlinise vârsta de 15 ani, a dus la preluarea lui în grija stăreției Mănăstirii Neamț, grație căreia urmează cursurile seminarului de aici. La 28 februarie 1859 a fost tuns în monahism, primind numele de Narcis. Avea 24 de ani.

Între anii 1861-1866 urmează Seminarul superior „Veniamin Costachi” de la Iași. Aici se dovedește un elev eminent cu o purtare exemplară, remarcat de profesori renumiți – i-am menționa doar pe marii arhiepiscopi Neofit și Filaret Scriban sau pe eruditul Constantin Erbiceanu – ceea ce a determinat conducerea instituției să-i încredințeze postul de bibliotecar,

poziție care-i conferea pe deplin accesul la nesecatul izvor de învățătură al cărților. La 27 octombrie 1863, elevul Narcis Crețulescu este hirotonit ierodiacon de arhiereul Isaia Vicol în biserica Mănăstirii Bărboi din capitala Moldovei.

Nevoit să urmeze un an cursurile Facultății de Litere și Filozofie, deoarece Facultatea de Teologie fusese desființată, Narcis Crețulescu împlinește și stagiul de ierodiaconie și este hirotonit ieromonah de același arhiereu Isaia Vicol, în bise-

rica Mănăstirii Golia, la 16 aprilie 1867. Recrutat ca preot militar, a predat și ore de religie în garnizoana Iași, fapt evocat într-un toast rostit mai târziu: „*DI Adrian³, ministru de resbel, m-a luat de pe băncile Universității de Iași, de la Facultatea de știință și m-a făcut preot și profesor militar unde am servit mulți ani, bucurându-mă de respectul întregii armate Românești și în timp de război și în timp de pace. Închin acest pahar întregii Armate Românești și în special Școlii Militare din Iași. Trăiască Armata Română! Trăiască Școala Militară din Iași!*”⁴.

A urmat hirotesirea ca duhovnic și apoi numirea sa, începând cu 6 septembrie 1872, ca profesor de religie și limba română, trecând, pe rând, la catedrele unor școli din Brăila, Ismail sau București și în cele din urmă la Iași.

La 29 iulie 1874, Mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu l-a ridicat la rangul de protosinghel. Egumen al Mănăstirii „Sfântu Sava” din Iași în perioada 1877-1880, apoi director al semi-

narului din Huși din aprilie 1880 unde ca profesor predă morala și pastorală, Narcis Crețulescu este ridicat la treapta de arhimandrit, pentru ca la sfârșitul aceluiași an să fie ales, cu aprobarea Patriarhiei din Constantinopol, arhiereu pentru Mitropolia Moldovei și Sucevei, primind titlul „Botoșăneanul”. Ca vlădică, devenea, astfel, membru al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

După șase ani, sub presiunile politice⁵, vlădica Narcis demisionează din funcția de director al seminarului hușean și din aceea de membru al Sf. Sinod și se întoarce la Mănăstirea Neamț unde se dedică scrisului⁶.

Urmează o perioadă tot de șase ani de activitate intensă de studiere și copiere a documentelor păstrate în biblioteca mănăstirii cu scopul de a completa osteneala duhovnicului Andronic și de a pune în lumină lucruri noi, trecute cu vederea de primul cronicar sau nelămurite pe deplin⁷.

Arhiereul Narcis Crețulescu

„Eu arhiereul Narcis Crețulescu, proin (fost – n.a. G..V.) Botoșaneanul, vin cu 25 de ani în urma Părintelui Andronic și cercetez, cu acelaș drept, trecutul istoric al Sfințelor Mănăstiri Neamțu și Secu, și paralel cu Sf. Sa am cercetat și am capitalizat și alte idei din alte fântâni mai largi și mai adânci care nu sînt cuprinse în scriptul Păr. Andronic. Pe aceste idei voiesc a le scrie acum aice, cât s'a putea mai scurt și mai repede. Pentru că presupun că cetitorul va ști din istoria precedentă a păr. Andronic, care este scrisă cu probe documentale, faptele stareților următori lui Paisie, silindu-se a lăuda conduita lor, chiar și când nu era așa și erau nemorali, de aceea noi scriem aice sumar ceea ce tace Sf. Sa, sau ceea ce vedem în zare numai printre rândurile cărții Sf. Sale, sau aceea ce știm altfel – divergența ideilor”⁸.

Nu i-a fost deloc ușor. Călugării nemțeni nu știau să se folosească de biblioteca păstrătoare de manuscrise vechi⁹, fapt observat și de însoțitorul de presă al domnitorului Carol I, în timpul periplului său la Neamț, la 17 august 1866. Pe de altă parte, stareții mănăstirii se arătau foarte restrictivi față de folosirea unor acte și documente din arhivă sau bibliotecă¹⁰.

Stăruitor și sânguincios, arhiereul Narcis își consacră tot timpul cercetării, ba chiar plătește pe un călugăr bătrân ca să-i copieze tomurile duhovnicului Andronic: „Să se știe că Sf. Sa preotul George Epure aflător la bolnița bătrînilor din S. M-re Neamțul au scris această copie după rugămintea și plata ce i-am dat eu – cîte 30 de bani de coală – și au scris-o în anul 1888 luna octombrie, ca să fie pentru trebuința bibliotecii mele. Arhiereul Narcis Crețulescu”¹¹.

Toată grija lui era să rămână însemnate pentru urmași faptele înaintașilor. „Am scris asta, eu, Narcis, ca să se știe” – este laitmotivul care domină sutele de pagini ale scrierilor bătrînului arhimandrit, care acoperă cinci secole de istorie a Mănăstirilor Neamț și Secu, dar și a împrejurimilor acestora.

Scrierile sale, în cea mai mare parte nepublicate, constituie valoroase surse de informații privitoare la trecutul îndepărtat sau apropiat al multor sate și târguri situate pe fostele moșii ale Mănăstirilor Secu și Neamț sau aflate în împrejurimile acestora, întrucât vlădica obișnuia să facă vizite și să slujească în bisericile din Pipirig, Vânători-Neamț, Râșca, Tg. Neamț, Bistrița și din alte locuri, prilejuri cu care consemna pe larg cum a ajuns acolo, cu cine s-a întâlnit, ce a văzut, astfel că toate aceste relatări alcătuiesc un tablou al vieții social-economice a oamenilor ce trăiau în această regiune, al ocupațiilor lor, al felului în care își administrau gospodăriile, cum se îmbrăcau, cum întâmpinau sărbătorile, cum își respectau tradițiile și obiceiurile etc. Evoluția și involuția puterii economice generată de uriașa avere funciară a celor două mari lăcașuri de rugăciune reprezintă axa principală a demersului istoriografic al arhiereului nemțean. În viziunea sa, secularizarea averilor mănăstirești înfăptuită de domnitorul Al. I. Cuza constituie punctul nodal care avea să deter-

mine un declin economic al așezămintelor religioase de la Neamț și Secu, dar și mutații importante în starea economică a oamenilor din această regiune. Tomurile scrise de Narcis Crețulescu sunt pline de tabele statistice ale averilor mănăstirești de înainte și de după secularizare.

Aflăm că veniturile mănăstirilor proveneau, în cea mai mare parte, din gospodăriile administrate de schiturile subordonate, adevărate ferme agricole numite *mitoace* și conduse de *nacialnici* sau *dichii*, mai mult sau mai puțin capabili să gestioneze averea de care răspundeau:

„Mănăstirea Neamțu cu toate schiturile sale și Mănăstirea

Secu cu toate schiturile sale are fiecare în parte mitoace unde șede[a] personalul de administrație și de serviciu. Acele mitoace era[au] prin târguri mari sau mici, pe la moșii, pe la vii, pe la târle sau pe la livezi și pe oriunde povățuie interesul gospodăriei. Mitoace erau multe. Avera sau zestrea lor se schimba după rolul mitocului. Alteori zestrea scade ori crește după calitatea de hârnicie și de economie a dichiiului ori a năcealnicului. Uneori erau dichii de aceia care ți-era mai mare dragul să-i privești gospodăria. Alteori erau și de aceia de-ți era scârbă să-i vezi. Unia lucra neobosit pentru dragostea Maicii Domnului și a Mănăstirii lui. Alții făceau slujba de mântuială ca să se zică că face. Unia era leneși și nătărăi. Alții suge[au] voinicește, făce[au] stare din care își croie[au] altă viață, altă destoinicie”¹².

Zestrea mănăstirilor, a schiturilor și a mitoacelor lor este prezentată

pe baza catagrafiilor din 1843, 1855 și 1858 și a listelor de inventar aflate în catastifele stăreților. Ea este comparată cu situația de după secularizare. Tabloul uriașei averi mănăstirești din prima jumătate a secolului al XIX-lea este alcătuit cu minuțiozitate, defalcat pe mitoace, reprezentând venituri și cheltuieli contabilizate cu rigoare matematică. Autorul își justifică demersul: „A scrie zestrea fiecărui mitoc în parte cu toate prefacerile ei ulterioare sau anterioare este și prea mult și prea obositor. A nu scrie deloc este a trece sub tăcere atâtea fântâni cu avere pre câte și mitoace. Este dar drept a le scrie succesiv, unul după altul, repede, pe scurt, în rezumat, măcar pe cele mai principale dintre ele, așa fel ca cititorul înțelept să-și poată face o idee – pe cât s-o putea mai dreaptă – din zestrea mitocului scris și asupra mitocului nescris, încât la ultimul rezultat să se poată conchide cam ce fel de zestre și cam ce calitate avea Mănăstirea Neamț-Secu pe la mitoacele ei. Ce s-au făcut acea gospodărie și cât de bine a făcut cel ce a desființat-o”¹³.

Mitoacele supuse „auditului” lui Narcis sunt: *firiseele* (ferăstraiele mecanice) de la Rusu pe apa Nemțșorului, de la Boboiești pe apa Dolia și de la Braniște pe Neamțu Mare; *văcăria* din Braniște; mitoacele de pe moșiile Vânători (inclusiv cele două biserici ale satului), Pipirig, Mănești, Petricani, Judești, Gugea, Mogoșești, Vișanu-Iași, Țara de Jos (Țifești, Varnița, Nicorești, Furceni, Bulucu, Urguești) cărora li se adaugă cele din Iași, Târgu Neamț, Botoșani, Roman, Bârlad, Galați, din

Basarabia ș.a. Sunt inventariate suprafețele semănăturilor și produsele obținute, numărul animalelor (vite, cai, oi, porci), numărul prisăcilor.

„Averea tuturor mitoacelor adunată la un loc – conchide autorul – *dă o avere așa de mare încât invidia pe toți cei ce au săpat groapa secularizării și care nu au fost în pururea gospodari*”¹⁴.

Consecințele secularizării sunt constatate „pe viu” de către bătrânul arhimandrit care scrie cu evidentă amărăciune: „*Atât vitele de la Văcăria Mănăstirii, precum și bivoli albi și negri de la Bivolăria Mănăstirii erau în trecut din soiurile cele alese, ca bune și frumoase, așa că ți-era mai mare dragul să le tot privești. Cu secularizarea, cu sărăcia și cu lăcomia hultuită de astăzi, s-au tot vândut pripasurile bune...astfel că astăzi au rămas niște vite de ți-i frică să le privești*”.

„La Braniște, Mănăstirea are multă gospodărie fiindcă acolo era o moară cu toate acaretele și zestrea ei bună. Era o prisacă cu livadă, cu case, cu zemnic, cu șură, cu zestre bună ca la cea mai întinsă prisacă, cu cal și căruță, cu vacă cu vițel și alte obiecte de gospodărie și alte obiecte de gospodărie de lux și de hrană. Era chiuă cu toate ale ei, era grădină de zarzavaturi și legume și, între toate, aici era Văcăria cea mai bogată cu case de tot felul, cu șuri, cu ocoale, cu grădini întinse, cu zestre întinsă și bogată, mai ales în vite (507 capete). Era catagrafia de zestre prea lungă și încurcată, mai ales în ciuveile de gospodărie a fructului – de la vacă și în uneltele carelor și a cotiugilor de boi. Catagrafia fiind prea lungă în trecut, de la secularizare ea s-a tot redus prin uz și sărăcie...”.

„Dacă se ține seama de starea Țării Moldovei în anii arătați mai sus, de starea recoltelor și a boerescurilor, precum și de starea Mănăstirii Neamț-Secu cu toate schiturile și greutatea întreținerii lor și de chipul cum se urzeau intrigi și se băteau pene în toate părțile și cum mănăstirii i se luau rușfeturi în bani și în produse și în vite și în tot soiul de obiecte în scop de a-i mulge pe călugări și a le țese secularizarea care a și urmat în anul următor 1859, apoi ușor se va constata că Mănăstirea în acele timpuri a avut avere mare după cum se arată prin tablourile de mai sus. Cu toate că în acele tablouri nu sunt cuprinse și cifrele de mii de rușfeturi, precum și a celor ce se treceau ca cifre de buzunar zilnic, în plus încă și cifrele îndosite de slujbași și a celor pierdute din forță majoră, iată pentru ce Mănăstirea Neamț era bogată, îndestulată, vizitată și titluită de Ierusalimul Moldovei. *Secularizarea a pus capac la toate*” (subl. – N.C.).

„Inventarul din 1874 arată lămurit starea de decadență a Schitului Vovidenia. Acest schit, înainte de secularizare, era floarea liniștii, a traiului și cuvioșeniei și model de gospodărie și de avere. Astăzi e un schit model de escrocherie și mizerie. Este rușine a vorbi despre dânsul mai mult”.

În fața acestei realități dezolante, Narcis nu ezită să recunoască faptul că factorii care au dus la decăderea economică a Mănăstirii Neamț-Secu, în a doua jumătate a secolului al

XIX-lea, au fost „lipsa de control, nedreptatea guvernului și lăcomia părinților”¹⁵.

Istoria vieții economice din ținutul Neamțului este însoțită de transformările sociale care au avut loc în această perioadă. Situații ale „bătrânilor nevolnici” și liste complete ale ȝiganilor dezrobiți de pe moșiile mănăstirii ocupă un loc însemnat în scrierile arhimandritului.

Încercările de a desluși trecutul îndepărtat al satelor și bisericilor din această regiune pe baza documentelor la care a avut acces sau a mărturiilor oamenilor vârstnici coroborate cu evenimentele trăite de el ne oferă o multitudine de

informații confirmate ulterior. Narcis transcrie 55 de documente vechi care atestă vechimea satului Vânători-Neamț pentru că „*moșia Vânătorii din ținutul Neamțu a Mănăstirii Secul de pe șesul apei Neamțu de sub cetatea Neamțu este o moșie cu sat foarte vechiu, cu numire veche care vine de la numele plăieșilor vânători ce sluje[au] la treaba Cetății Neamț. Avem tradiții că Vânătorii este un sat mai vechi decât Cetatea de Neamțu făcută de cavalerii Nemți de la care au rămas și numele de Neamț acestor localități*”¹⁶.

Astăzi cunoaștem că prima atestare documentară a satului Vânători-Neamț este actul datat la 20 octombrie 1595 prin care domnitorul Petru Șchiopu întărește învoiala dintre vânătoreni și Mănăstirea Neamț¹⁷. Narcis Crețulescu nu greșește mult când afirmă: „*Să se mai știe că Vânătorii în vechime (împreună cu alte sate*

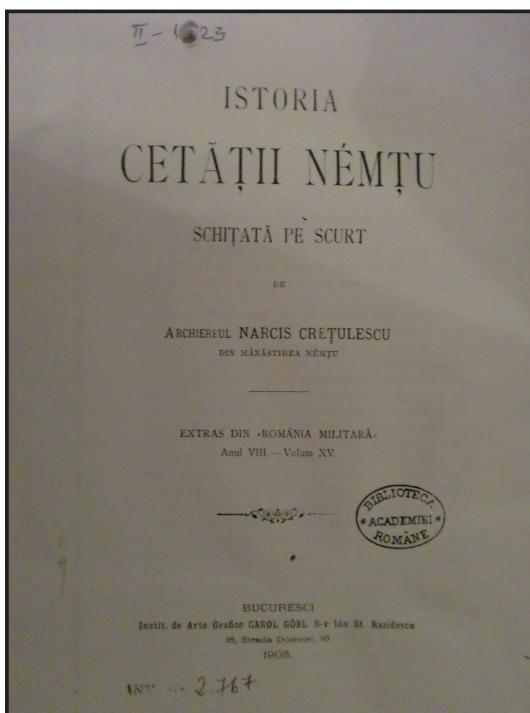
vechi ca și ei) își întinde hotarul moșiei lor până la fruntaria Transilvanică după cum se poate vede din documentele Secului și din tom II. Alexandru Lăpușneanu au dat cel întâiu ca început hotar secular din domeniul Cetății pe care era și Vânătorii, apoi domnii următori lui au tot dat din când în când câte o bucată până când, mai târziu, Simion Movilă la 1607 dă Vânătorii cu totul. Satul Vânători de multe ori s-au primit, iar acum este adaos și cu satul Fagii”¹⁸.

În 1899, starețul nemțean vizitează cele două lăcașuri de rugăciune ale vânătorienilor, descrie starea lor și inventariază toate obiectele bisericesti existente în ele. El dezvăluie vechile legături dintre Cetatea Neamțului și Biserica din Jos a satului Vânători-Neamț. Redăm câteva extrase:

„*Vineri, la 21 Mai 1899, am fost la Școala Arhimandritului Chiriac Nicolau de am serbat patronul școlii Sfinții Împărați Constantin și Elena. Cu acea ocazie am inspectat dimineața la liturghie amândouă bisericile din Vânători și iată ce am găsit:*

I. Biserica Sfântul Ioan din Jos (vezi tom 7. Zestrea, p. 348 cu detaliile), aicea amintim numai cele ce lipsesc acolo și anume:

Satul Vânători este sat vechiu de gardă Cetății de pe ȝiful Timuș, de la anul 1210 încoace. Când cetatea asta de la gura văii era în construcție și satul era în floare. Satul a avut biserica lui. Nu știm hramul bisericii de pe stâncă, dară din natura faptelor reiese că hramul bisericii străvechi trebuie să fi fost Sf. Arhistrateg Mihail. Minunea de la Colose (din Frigia – n.n. G.V.) care se serba la 6 Septembrie (hram care pe atunci era la

biserica Agapia Veche și la biserica de la Pomete). Aceasta o zic eu, scriitorul, pe motiv că acum în altar se păstrează o lcoană foarte veche, lcoană mare de lemn, Sf. Mihail, cu împrejur toate minunile lui cele mari, lcoană străveche cu inscripțiuni sârbești – icoana, desenul, pictura, coloritul, forma, grunzul etc – toate arată o vechime neșemuită înaintea cunoștințelor noastre. Am întrebat pe preotul bisericii care sluje[a] (loan), pe dascălii bătrâni, pe primar (Chiriac Platon care ține loc de primar), pe oameni; n-au răspuns niciunul la întrebare. Toți au zis că această Sf. lcoană este de la Cetate și aicea este de la biserica cea veche a satului lor. lcoana este în altar, sus, pe peretele din dreapta. Am studiat-o după vedere, eu însă fiind bătrân și aproape orb – cu ochelari – și cu lupa mică, i-am văzut vechimea și-am conchis că trebuie să fi fost cândva hramul bisericii vechi deoarece lcoana, în felul ei, este obiect de artă și de raritate. Inscriptiile sârbești arată numele Sfântului și numele minunilor de aicea nici nu le-am copiat – și în multe locuri pictura și inscripțiile sunt roase de vechime. Asemenea icoane nu se fac în zilele noastre, nu se găsesc pe la biserică afară de bisericile amintite mai sus și chiar pe unde se găsesc au altă formă. Dacă ipoteza mea va fi întemeiată cum gândesc, aceasta probează că locuitorii vechi ai satului Vânători au fost de adunătură după cum se poate culege știință din pomelnicele cele vechi care încă se mai găsesc pe la unele biserici de pe aici...

Vânătorii au fost straja Cetății. Moșia a fost domeniu al Cetății și al Coroanei, dată locuitorilor, la unii cu zeciuală (din 10 în 10 ani), la alții (la frunțași) în răzeșie.

La 1607, Iulie 17 (vezi tom 2, p. 25, tom 10, p. 271). Simion o dă danie Mănăstirii Secul și Mitropolitului Jedeon (Ghedeon) Cetatea Neamțului cu mănăstirea și bisericile din Cetate. Dania s-a repetat și la 1685, August 25 (tom 10, p. 418).

Pe acele timpuri Vânătorii aveau biserica lor în sat – tot biserica cea veche. Nu știm hramul.

La 1716-17, Cetatea s-a dărâmat din porunca lui Mihai Racoviță ca să nu slujescă de cuib tâlharilor cum slujise lui Ferentiu.

Averea (moșiile), bisericile cu zestrea lor sânt, ca și mai înainte, tot ale Mănăstirii Secul cu ruinele Cetății și pământul ei (tom 10, p. 421 și următoarele).

În Cetate au fost două biserici:

1. Sfântul Nicolae care era biserica catedrală a călugărilor când era aicea Mănăstire, anul 1650.
2. Paraclisul dinspre Nord care era biserica curtenilor când Vodă și curtenii se aflau pe aice. Hram – Sfântul Arhimandrit Ștefan.

La 1716-17, Biserica Sf. Nicolae din Cetate o strămută la Mănăstirea Secul – parte dinspre Est. Inscriptiile și obiectele erau strămutate de mai înainte și unele de la 1665, altele de la 1716. (vezi la Secul pârgul dinspre Sud unde e Paraclisul Adormirea).

La 1771, Mai 1, Iftimie Comanău, egumenul Mănăstirii Secul între anii 1750 la 1751 și al doilea rând la 1765 la 1775, a înnoit Mitocul Mănăstirii Secul din satul Vânători, a înnoit și biserica cea veche din satul Vânători care nu-i știm hramul și care biserică era lângă casa de mitoc alături înspre Sud. Această biserică – o tradiționează bătrânii – i se cunoaște locul în cimitir și se zice la toți Biserica veche.

Când s-au strămutat lucrurile din biserica Cetății la Mănăstirea Secu, atuncea catapeteasma din Paraclisul Sf. Ștefan din cetate s-a pus la biserica din satul Vânători ca cel ce era tot al

Mănăstirii Secul, pentru ca secanii să-și legitimizeze mai mult dreptul la proprietate asupra Cetății, a bisericilor și asupra moșiilor ei și pentru ca Biserica veche care nu-i știm hramul (il presupunem Sf. Arhistrateg Mihail) și catapeteasma ei erau deja învelite, vechiturile s-au transportat parte la Secu și parte pe aiurea, iar catapeteasma din paraclisul Cetății a pus-o în Biserica veche a satului. Această catapeteasmă este și acum ajunsă până la noi în chipul următor:

La 1812, stăreția peste mănăstirile unite Neamțu și Secu cu toate schiturile și moșiile și mitoacele lor – starețul Silvestru de la Neamț (?), el văzând Biserica veche din Vânători prea învechită și prea deteriorată a pus pe Nacealnicul de la mitoc și a înnoit biserica strămutând-o din locul vechi – puțin mai spre Vest – unde este și acum. Aceasta e biserica actuală.

Biserica mică, de lemn, cu trei turnulețe, lângă șosea, pe temelie de piatră, strămutată aicea și înnoită aicea la anul 1812 (an scris pe biserică și pe alte obiecte), înnoită de călugării de la mitoc, acoperită cu draniță în solzi după sistemul vechi, în urmă acoperită cu tiniche, însă care acum e ruginită prin multe locuri. Clopotnița, în gard lângă drum. Un turnuleț mic, proporționat ca și biserica, are trei clopote mici și noi din anul 1851 (clopotele cele vechi nu sânt niciunul, nici de la biserica veche anterioară anului 1812, nici de la Cetate).

Biserica Veche a fost în fund, înspre mitoc, alătura în ungherul dinspre Răsărit al cimitirului actual unde acum este o tufă de arbuști, pe locul Sf. Mese (o tufă de soc lângă gard).

Hramul vechi nu-l știm (l-am presupus Sf. Arh. Mihail). Hramul nou este Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, dar acest hram (Tăierea Capului) nu este hramul bisericii originare a satului, ci hramul Mănăstirii Secu, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, adoptat acestei biserici sătești ca hram al proprietății.

Acest obicei – nerațional – se vede că și secanii l-au moștenit luându-l de la greci pe timpul închinărilor de pe timpul când românii închinau mănăstiri la Grecii de Răsărit. Pentru că grecii schimbau hramul adevărat al bisericii din mănăstirea închinată și-i dădeau alt hram – necanonic – adus de la Răsărit; tot așa au făcut și Sfinții părinți de la Mănăstirea Secu, au luat hramul Mănăstirii Secu și l-au pus la biserica din satul Vânători (biserica din Vânători este mult mai veche decât biserica Mănăstirii atribuită ctitoriei lui Ureche). Această schimbare de hram s-a făcut când bisericile din cetate s-au strămutat la Mănăstirea Secu și la mitoacele ei pentru interes de proprietate.

De aceea acum este hram Tăierea Cinstului Cap, 29 August...

Stranele au vechime pe săpătură și forme. Oamenii mi-au arătat locul gol – unde zic ei că aicea a fost strana domnească a lui Ștefan vodă (zic că cel Mare) adusă din Cetate și că, cu câțiva ani în urmă, arheologii au luat-o la Muzeul de antichități. Dară că, spre mângâierea lor, le-au lăsat altă strană tot de-a lui Ștefan Vodă. La partea dreaptă, între strane, în rând este o strană identică cu celelalte la felul săpăturii, a lemnului, a mărimii; are pe ea o punte săpată cu slovă veche, așa: «† СИД

СКАЛ^H ЦЕФА^H БО^HКУ^A». Eu am citit și am tradus astfel: «Acest scaun (este al lui) Ștefan Voicul». Oamenii au zis: scanu(l) lui Ștefan Vodă (cel Mare). Eu am zis a lui Ștefan Voicu. Tu, cititorule, alege”.

Pipirigul bunicilor lui Ion Creangă și biserica de acolo au intrat, de asemenea, în atenția neobositului călător. Urmașii vornicului David Creangă rămaseră locului, alții se stabi-

liseră la Târgu Neamț. La 18 decembrie 1901, de ziua Sfântului Modest, când vlădica era adus la Pipirig cu trăsura, aici primar era un Vasile Creangă, probabil un nepot al preotului Gheorghe Creangă din Tg. Neamț. Ceremonialul primirii fostului înalt ierarh a fost impresionant. Găzduirea sa în casa primarului, ospitalitatea de care s-a bucurat, starea bisericii din Pipirig și slujba oficiată de însoțitorii săi sunt evocate cu lux de amănunte și merită să ne oprim asupra lor:

„Să se știe că Marți, la 18 decembrie, anul 1901, de ziua Sf. Modest, patriarhul Ierusalimului, am fost chemat la Pipirig. Am fost, am slujit și iată cu ce m-am întors acasă.

Încă de luni seara, 17 decembrie, autoritatea comunei Pipirig a trimis trei trăsuri mari de m-au luat pe mine acolo cu doi preoți ieromonahi, anume părintele Sevastian Sârbu, părintele Teoctist Nicolai, cu doi ierodiaconi, anume părintele Gherasim Stamate, părintele Paisie din Mănăstirea Secu, părintele ierodiaconul Irineu și părintele Valerian Ioanițiu Spițeru, cu toate veșmintele și cu alte obiecte bisericești și cu personal de serviciu. La ora 4 p.m. am plecat însoțiți de DD Alexandru Bistriceanu, Teodor Lipan și alții. Telefonul funcționa neînțet în Mănăstire și Pipirig. Seara, la 6 a.m. intrat în sat. Tot satul, bărbați, era în picioare. Am tras la casa Dlui Primar Vasile Creangă unde am găsit masa pusă pentru 30 persoane. Sătenii ne așteptau în șir pe afară, fruntașii ne-au primit la răspântia drumului cu hiritisire de bună venire. Vasile (sic!) Creangă, fruntaș, frate cu primarul, m-a luat în brațe din trăsura ca pe un copil de 7 ani și, pe sus, m-a dus în casă cu strigare de Ura!. Casa era îmbrăcată de lux – salon mare, preoții satului erau în frunte. Eu i-am hiritisit pe toți, i-am blagoslovit, am strâns pe preoți și fruntași și am regulat slujba pe acea seară și pe a doua zi.

Am stat cu toții la masă, am poftit cu mine la masă pe fruntași, preoți și toți ai mei.

Eu fiind bolnav și slab, am stat acasă; tot personalul i-am trimis la biserică să facă privighere mare pentru Sf. Modest cu Sf. Nicolai. De la 6-7 am stat la masă, de la 7 la 10 privighere. Eu am cetit pravila în casă. Pe urmă m-a complectat diaconul și părintele Teoctist pe care i-am oprit să doarmă cu mine, iară toți ceilalți i-am trimis să doarmă pe la casele fruntașilor din împrejurime.

Când eram singur în casă, C.C. Maria, nevasta dlui Primar, mama ei, o fetiță de 5 ani și alte femei mi-au spus mersul gospodăriei lor. Am admirat câteva obiecte rarități: a) un cap de cerb întreg cu coarne foarte mari, ținut în perete unde steteau armele primarului, cap care, după spusele lor, s-a evaluat 300-600 lei noi; b) un ogheal lucrat de mână, prea frumos și prea artistic; c) lăicere colorate din zdrențe; d) cusură de pânzeturi; e) îngrășatul curcanilor, îngrășatul găștelor numai în 3 săptămâni; f) aranjamentul casei (casa era cu chirie, primarul era din Tg. Neamț) de aceea mirosea a lux de târgoveț și altele. Baba-soacră m-a învățat leacuri pentru boalele mele cronice. În salon nu era nicio icoană. Icoanele erau într-un stoc.

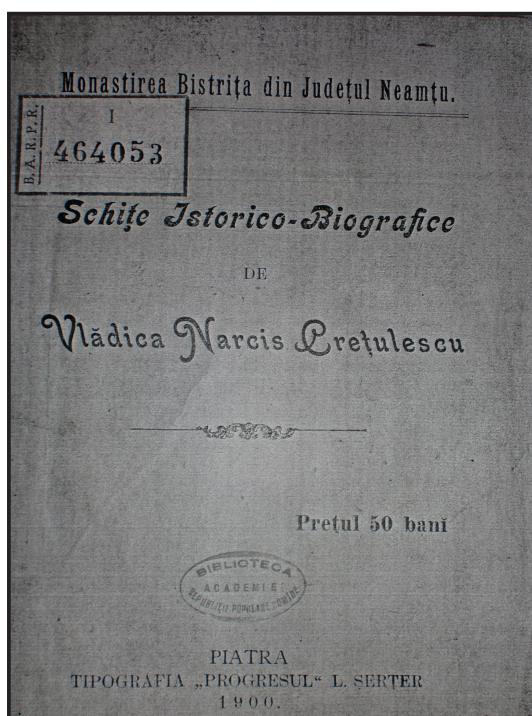
Fetița mi-a spus poezii, socoteli și altele. O chema Olga, era în clasa a II-a. Fetele mari mi-au spus cum țeș, cum prind pește, cum pasc vitele, cum prășesc la câmp. La 6 Decembrie 1901, s-a sfințit biserica Sf. Nicolai de la Munteni (însurăței din Pipirig) de la Belcești. Eu am fost chemat să o sfințesc și din cauza depărtării nu m-am dus. Această biserică este nouă, făcută din lemnul din hambarul luat de la proscomidia Mănăstirii Neamț de lângă casa me[a]... Sat nou cu biserică nouă lucrată de Ioan Cionea Dumitriu din Pipirig ca dulgher...

La 8 ½, trăsura mă duse la biserică, la clopotniță trăgea clopotele, pe medean era norodul. Fruntașii mă luară pe mână ca pe un pui de găină. Ei mă vedeau slab și palid și căutau, chipurile să mă mângâie... Norodul se aliniase pe două rânduri, cam la număr vreo 200 cu puține femei. Norodul se vedea pe drum, pe dealuri, viind din toate părțile, fiecare cu jertfa lui, unii cu căruța, alții cu caru, alții pe jos. Unia de pe aproape aduse(ră) și vite de tot felul ca să le stropească părintele Sevastian Sârbu cu aghiazmă și cu molifte de ale Sf. Modest. El atunci făce(a) aghiazma. Eu am inspectat poziția locului, drumul mare, drumurile mici, școala, clopotnița, medeanul de dinaintea clopotniței care era în partea nordică de la biserică.

Cimitir mare, distanța dintre biserică și munte spre sud-vest – mărișoară și nepopulată. Albia văii apei Pipirigului era prea scărmanată să pară la vedere că au arat dracu malai pe acolo.

Biserica cu hramul Sf. Nicolae, biserică sus pe un dâmb, biserică de lemn pe temelie de piatră de loc, biserică mărișoară de lemn prea bine încheietă, cu abside, cu trei turnuri de lemn în șir, cel din mijloc mai mare, biserică pe dinăuntru tencuită prea subțire, pe dinafară căptușită peste tot cu tabon care acum e spart pe unele locuri, temelia e cosită pe alocurea, ferești strâmte, cam scurte, ușa e largă, pridvor la intrat pe latura dinspre Sud-Vest. Ca să mergi la biserică treci pe sub clopotniță, urci dealul, înconjuri biserica pe la altar și vii la pridvor pe unde intri în biserică. Acest înconjur nerațional dovedește că în vechime drumul mare a fost pe de la deal de biserică și vremea a schimbat

drumul, școala, casele și unele pâraie mai mici. Această observație au aprobat-o DD Vasiliu, delegatul statului (administratorul moșiei Pipirig și Galu cu cotunele), Ghimicescu, silvicul-torul statului și alții. Biserica înapoi este înnoită cu vreo 3-4 ani în urmă pentru ca să steie femeile... Ele stau pe un postament nalt cam de o palmă, așa că ele văd bine în fața slujitorilor. Biserica este curat întreținută, strana cu Icoana Maicii Domnului în mijlocul bisericii, în spate are pe Sf. Gheorghe, probă că este copiat de la Mănăstirea Neamț. Maica Domnului are juvaere, pictură veche, strana veche, catapeteazma veche, crucifix vechi, în altar sunt icoane vechi de la altă catapeteazmă zugrăvită de monahul Orest Zugravu, pictură veche, pe grunt gros pe scândură. Icoanele au inscripții românești bine scrise, se pot citi ușor, eu nu le-am putut ceti că n-am vedere la ochi. Altarul e mic, proscomidia e pusă într-un dulap, bine acomodat. Alte vechituri sunt prea destule... Argintării bune, veșminte bune,

cărturar Paisie Velicovschi; cei din satul Fagi de la Gura Secului au fost obligați să se așeze în partea de din sus a Vânătorilor unde și-au ridicat și biserică prin strădanile ciobanului Dediu, iar cei de pe vatra Neamțului aveau să se stabilească la Grumăzești, mai jos de Târgu Neamț. Întâmplările acestea i-au fost povestite de călugări bătrâni de la bolnița mănăstirii Neamț sau de preoții Nicolai Cucu Răzmeriță și George Dumitriu din Grumăzești care, la rândul lor, le aflaseră de la bunici.

În acest mod, Narcis Crețulescu și-a edificat un adevărat depozit de istorie orală care, coroborat cu informațiile scoase din documentele și cărțile păstrate în biblioteca mănăstirii, l-au ajutat să purceadă la alcătuirea și chiar tipărirea monografiilor unor mănăstiri din ținuturile Moldovei și chiar a unei lucrări dedicate istoriei Cetății Neamțului.

Astfel, în 1898 apare „Istoria Sfintei Mănăstiri Gorovei”, sub forma unei broșuri de 66 pagini în care arhiereul nemțean evocă trecutul acestui așezământ monahal care i-a îndrumat pașii copilăriei. În descrierea arhitecturii interioare și exterioare a Bisericii mari a mănăstirii cu hramul Nașterea Sf. Ioan Botezătorul, zidită între anii 1830-1834, pe locul vechiului schit al Dragomirnei, autorul ține să menționeze existența în dulapul din pridvor a Bibliei române tipărită la Petersburg în 1819, precum și a unor cărți dedicate vieților Sfinților Efrem Sirul și Ioan Scararu, Cronograful, Hexameronul, Didahia, predicile lui Ilie Meniat ș.a. Sunt relatări referitoare la chiliile mănăstirii; gospodăria; structura soborului dominat până la 1763 de neromâni; uniforma călugărilor; mâncarea la trapeză; *rocodelia* adică meșteșugurile călugărești; nacealniciu schitului și apoi stareții mănăstirii etc.

„Mănăstirea Bistrița”, ctitorie a lui Alexandru cel Bun, un scurt istoric cuprinzând 16 pagini vede lumina tiparului la Piatra Neamț în 1901.

„Istoria Sfintei Mănăstiri Râșca”, schițată pe scurt de Arhiereul Narcis Crețulescu din Sf. Mănăstire Neamțu, tipărită cu stăruință și osteneala Arhimandritului Veniamin Piticar din Sf. Mănăstire Râșca, a apărut la Fălticeni în 1901. Ideea centrală a autorului este că „Mănăstirea Râșca din județul Suceava pe care o vedem și o știm astăzi, este vechea mănăstire Bogdănești din județul Neamțu vechi, pe care n-o știm nimene. Nu sunt două mănăstiri cu două nume. Este o mănăstire cu 2 nume; întâiul nume: mănăstirea Bogdănești, de pe moșia cu satul Bogdănești, făcută de un ctitor Bogdan Vodă și înzestrată cu pământuri de hotar și de trai, cu pământuri luate din trupul moșiiilor foste cândva ale Cetății Neamț. Treabă veche: vrednică de știut. Treabă veche petrecută între anii 1343-1365 până la anul 1542. Asta a fost Mănăstirea Bogdănești. Al doilea nume: Mănăstirea Râșca de pe apa Râșca de la anul 1542 încoace”¹⁹.

Măhnit de dezinteresul autorităților față de osteneala sa de a scrie istoria tuturor mănăstirilor făcute de români, bătrânul Narcis se adresa iubitului său cititor: „Am jalonat pe larg numele tuturor mănăstirilor de la A până la finea literei H. Aicea am ajuns bătrân, bolnav, orb și sărac... Când voiam a publica ceva, m-am oprit de groază ce-am văzut: neconduita oficială a secolului nostru. M-am îngrozit de lingușirea reciprocă măscuită a contemporanilor mei. M-am oprit de mizeria la care m-a adus felul judecăței mele cu natura lucrării mele. În fața acestora cugetam a tăcea, a lucra și a muri. Vedeam cu ochii minții cum pe varga vieții mele se primbla boamba orbirii mele, lingușindu-se, după moda lumii, cu drăgălașa mea moarte. Le vedem, mă strânge de gât. Le lăudam și eu

să mă îngădui de a mai trăi, până voi isprăvi pânza țesutului meu...”²².

În 1905, revista „România Militară” publică studiul Arhiereului Narcis Crețulescu, intitulat „Istoria Cetății Neamț”, întins pe 42 pagini cu 5 anexe. Autorul avansează ipoteza, bazată pe propriile cercetări, a existenței a trei fortificații: o cetate zidită pe vatra actualei Mănăstiri Neamț; o a doua construcție defensivă care cuprindea case, grajduri pentru cai și beciuri, situată deasupra iazului de la Trăpezari (mai sus de Zimbrăria de astăzi de la Vânători-Neamț) și cetatea Neamț ale cărei urme se văd astăzi pe vârful Timuș al dealului Pleșu de la nord de Tg. Neamț. În sprijinul argumentațiilor sale, autorul face trimiteri la manuscrisele duhovnicului Andronic, dar și la *Letopiseșile Țării Moldovii* de Mihail Kogălniceanu apărută la Iași în 1846, analele cronicarului polonez Jan Dlugosz, cartea 19 a lui Martin Kromer, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. III de Alexandru Papiu-Ilarian, *Nouvelle historique de la Moldo-Roumanie* de Gheorghe Asachi ș.a.

Numeroase articole referitoare la trecutul Mănăstirilor Sf. Sava și Sf. Vineri din Iași, al Mănăstirilor Agapia și Varatec au fost publicate sub semnătura lui Narcis Crețulescu în revista „Arhiva” din Iași.

Tot lui îi datorăm identificarea și traducerea din slavonă a multor inscripții și însemnări explicative din patrimoniul Mănăstirilor Neamț și Secu.

Ales de sobor, împotriva voinței sale, stareț al Mănăstirii Neamț, la 6 octombrie 1902, Narcis Crețulescu a rămas „cu desăvârșire cufundat în hrisoavele și însemnările vechilor mănăstiri moldovenești, în privescările și visările trecutului... Nu era stăpân la Neamțu – scrie Mihail Sadoveanu. Părea mai degrabă un biet schivnic îngăduit acolo, într-o odaie a stăreției, cu hrisoavele și cronicile lui”²³. Mai puțin implicat în treburile gospodărești ale mănăstirii.

Vizita profesorului N. Iorga la Neamț și întâlnirea cu noul stareț nu i-a produs o impresie prea bună viitorului mare istoric și om politic. Ba dimpotrivă. Vădit deranjat de afișarea unei superiorități a gazdei, izvorâtă probabil din statutul de vlădică și din diferența de vârstă, dar mai ales de adresarea neprotocolară – „măi, tu” – N. Iorga îl socotește „un mare iubitor de teorii neguroase și un tip de romantic, fără școală, metodă și stil”, în pofida „sânguinților științifice ale ambițiosului prelat”, altfel „un om cu cunoștințe pentru un călugăr... care a strâns în curs de mulți ani de zile lămuriri foarte întinse cu privire la toate mănăstirile din țară”²⁴. Au trebuit să mai treacă aproape 20 de ani până când savantul să ajungă la concluzia că este nevoie și de „istoria țării prin cei mici”, o istorie „care nu e compusă, ci numai înseilată, notată incidental și sporadic, de cei modești și puțin cărturari uneori, cari nu se gândesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori din nevoia de a face și pe alții, necunoscuți, marturi ai suferințelor, isprăvilor și întâmplătoarelor bucurii ale lor”²⁵.

Lui Gala Galaction, starețul i se păruse un „popă fanfaron și declamator”, „un poet care-și închipuia că este și istoric și care a lăsat – nu mai știu pe unde – un teanc de manuscrise”²⁶. După 36 de ani, la 7 august 1939, teologul Grigore Pișculescu deplânge soarta bătrânului stareț demisionar încă din 1909, prigonit și nevoit să-și trăiască ultimii ani într-o bojdeucă de lângă Ozana, îi recunoaște meritele și se înclină în fața cucerniciei sale.

Sleit de puteri și aproape orb, Narcis Crețulescu a părăsit această lume la 2 martie 1913 lăsând în urma sa un uriaș tezaur de informații care-și așteaptă valorificarea publicistică. Rămân la convingerea că cel mai veridic portret i l-a făcut Mihail Sadoveanu: „În înfățișarea lui simplă de bătrân de demult, era ceva nespus de simpatic. Ca om singuratic, țărucit în mușenia chiliei lui, vorbea mult și cu înflăcărare. Trecutul înviase pentru el într-o formă anumită și-i umplea chilia albă. Icoane blânde, popor de domni, boieri, oșteni și călugări se îmbulzeau în jurul lui... Îl văd și-acuma în închipuire, mititel în straiul lui cafeniu, singuratic și străin între toți călugării și întru toată lumea de petrecere a Mănăstirii Neamțului. Acuma-i mort și l-au îngropat între zidurile vechii cetăți a Ioaniților. Acuma-l văd și mai depărtat: pare o zugrăveală pe un colț de

zid, – o schiță simplă a unui naiv monah, cărturar necunoscut închinat unui vis”²⁷.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

BISHOP NARCIS CREȚULESCU, A HISTORY PASSIONATE

The article presents dates regarding Bishop Narcis Crețulescu and the papers that he wrote. We can find the information that he was recruited as military priest and that he was the abbot of Neamț Monastery. His entire career shows that he was a history passionate. **Keywords:** Bishop Narcis Crețulescu, Neamț Monastery, Secu Monastery, military priest, history

NOTE

- 1 Comisia Română de Istorie Militară.
- 2 Mihail Sadoveanu, *Foi de toamnă*, Editura Minerva, București, 1916, p. 229.
- 3 Colonelul Gheorghe Adrian, viitorul general și membru de onoare al Academiei Române, a fost ministrul Apărării Naționale al Principatelor Unite (28 iulie 1860-16 aprilie 1861) și a României (24 mai 1867-11 august 1868).
- 4 Biblioteca Academiei Române, Narcis Crețulescu, *Din Istoricul Mănăstirilor Neamțu și Secu*, mss nr. 5700, f. 86.
- 5 Lucian Bujor, *Arhimandritul Narcis Crețulescu, un vrednic păstor de suflete*, în ziarul „Lumina”, nr. 49 (3046) din 2 martie 2015.
- 6 Arhimandrit Mihail Daniliuc, *Arhiereul Narcis Crețulescu, un monah smerit și iubitor de istorie*, în ziarul „Lumina” din 1 decembrie 1911.
- 7 Monahul Filotheu Bălan, *Cronica inedită a lui Andronic Duhovnicul sau Despre pătimirile Mănăstirii Neamț de pe urma generației pașoptiste*, teză de licență susținută în 2001, (file:///C:/Users/ieny/Documents/ANDRONIC%20duhovnicul.htm, accesat azi, 04.01.2016).
- 8 Biblioteca Academiei Române, Narcis Crețulescu, *Din istoricul Mănăstirilor Neamțu și Secu*, mss nr. 5694, tom IV, f. 107r.
- 9 *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. I, ediția a II-a și prefață de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994, p. 97.
- 10 Lucian Bujor, *loc cit*.
- 11 Biblioteca Academiei Române, Narcis Crețulescu, *Din istoricul Mănăstirilor Neamțu și Secu*, mss nr. 5694, tom IV, f. 100v.
- 12 Biblioteca Academiei Române, Narcis Crețulescu, *zid*, – o schiță simplă a unui naiv monah, cărturar necunoscut închinat unui vis”²⁷.
- 13 Ibidem, f. 169.
- 14 Ibidem, f. 206.
- 15 Ibidem, ff. 79, 84, 148, 173.
- 16 Biblioteca Academiei Române, F.1 *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamțu și Secu cu toate schiturile lor*, tom X, partea I-ia. Documentele acestor Mănăstiri scrise de Arhiereul Narcis Crețulescu din această Mănăstire la anul 1892, mss nr. 5699, f. 136.
- 17 Înv. Neculai Florian, *Comuna Vânători-Neamț. Monografie*, mss. din 2009, p. 82.
- 18 Biblioteca Academiei Române, mss nr. 5699, f. 136.
- 19 Biblioteca Academiei Române, Narcis Crețulescu, *Din istoricul Mănăstirilor Neamțu și Secu*, mss nr. 5700, ff. 27-28.
- 20 Ibidem, ff. 34-40.
- 21 Narcis Crețulescu, *Istoria Sfintei Mănăstiri Rîșca din județul Suceava, Fălticeni*, 1901, prefață.
- 22 Ibidem.
- 23 Mihail Sadoveanu, *op. cit*, pp. 225; 227.
- 24 N. Iorga, *Pagini alese*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1965, pp. 136-139.
- 25 N. Iorga, *Istoria Țerii prin cei mici*, în „Revista istorică”, Anul VII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1921, pp. 26-27.
- 26 Gala Galaction, *Jurnal*, ediție îngrijită, prefață și note de Teodor Vârgolici, vol. II, Editura Minerva, București, 1977, p. 287.
- 27 Mihail Sadoveanu, *op. cit*, pp. 231-233.